

РАЗДЗЕЛ ІІІ

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ І ІНТЭРНАЦЫЯНАЛЬНАЯ СПЕЦЫФІКА АДУКАЦЫІ І ВЫХАВАННЯ

А.Л. Міхайлава (Мінск, Беларусь)

ПРАБЛЕМА МІЖКУЛЬТУРНАЙ КАМУНІКАЦЫІ Ў ПРАЦЭСЕ ПРАФЕСІЙНАЙ ПАДРЫХОЎКІ БУДУЧЫХ СПЕЦЫЯЛІСТАЎ САЦЫЯЛЬНАЙ СФЕРЫ ДЛЯ РАБОТЫ Ў ПОЛІКУЛЬТУРНЫМ СОЦЫУМЕ РЭГІЁНА

Працэс узасмадзянення спецыялістаў сацыяльнай сферы з прадстаўнікамі розных нацый і культур падчас іх прафесійнай дзейнасці складаецца з валодання навыкамі міжкультурнай камунікацыі, а таксама з практычных асноў этнапедагогікі. Артыкул грунтуецца на матэрыяле аўтарскага эмпірычнага даследавання праблемы міжкультурнай і міжнацыянальнай камунікацыі пры падрыхтоўцы будучых спецыялістаў па сацыяльнай рабоце і сацыяльных педагогаў Віцебскага рэгіёна.

Ключавыя словы: *будучы спецыяліст сацыяльнай сферы; міжкультурная камунікацыя; полікультурны соцыум.*

На сучасным этапе развіцця грамадства надзвычай важнае значэнне набывае працэс стварэння спрыяльных умоў адукацыі будучых спецыялістаў сацыяльнай сферы, здольных эфектыўна выконваць прафесійныя функцыі ва ўмовах полікультурнага соцыуму. У ліку прычын – сучасныя пераўтварэнні ў сусветнай прасторы, якія карэнным чынам змянілі структуру еўрапейскага грамадства ў накірунку яго дэмакратызацыі, этнічнай талерантнасці і полікультурнасці. Вынікі дадзеных пераўтварэнняў закранулі, у тым ліку, і сацыяльную прастору Рэспублікі Беларусь. Дадзеныя абставіны прывялі да неабходнасці актывізацыі нацыянальнай самасвядомасці прадстаўнікоў этнічных груп, народаў у новых сацыяльна-культурных умовах, вызначылі мэтазгоднасць і патрэбу ў распрацоўцы сістэмы каштоўнасцяў, сэнсу і прызначэння полікультурнай адукацыі.

Ва ўмовах полікультурнай прасторы і сучаснага стану сацыяльна-культурнай, сацыяльна-педагагічнай і сацыяльна-эканамічнай сітуацыі, што характарызуюцца сацыяльнай ізаляцыяй, маргіналізаванасцю і недастатковай адаптаванасцю пэўных сацыяльна-дэмаграфічных груп насельніцтва да новых сацыяльна-культурных каштоўнасцяў, узнікае вострая патрэба падрыхтоўкі спецыялістаў сацыяльнай сферы –

спецыялістаў па сацыяльнай рабоце, здольных ажыццяўляць прафесійную дзейнасць ва ўстановах, падпарадкаваных Міністэрству працы і сацыяльнай абароны насельніцтва, а таксама педагогаў сацыяльных, здольных ажыццяўляць прафесійную дзейнасць у сацыяльна-педагагічных і псіхалагічных службах устаноў адукацыі, падпарадкаваных Міністэрству адукацыі. Адным з прафесійных абавязкаў згаданых вышэй спецыялістаў з'яўляецца не толькі здольнасць прафесійна вырашаць многія сацыяльныя праблемы прадстаўнікоў розных этнічных груп і народаў, але і паспяхова камунікаваць і знаходзіць агульную мову з імі, паколькі кліентамі спецыялістаў сацыяльнай сферы могуць быць прадстаўнікі розных этнічных груп не толькі з ліку грамадзян, пастаянна пражываючых на тэрыторыі Беларусі або маючых від на жыхарства, але і бежанцаў або вымушаных перасяленцаў.

Асабліваць пабудовы сацыяльнага ўзаемадзеяння з прадстаўнікамі іншых этнічных груп у многім звязана з этнапедагагічнымі каштоўнасцямі пэўных этнічных груп, адносіны да якіх фарміраваліся на працягу шэрагу стагоддзяў у міжпакаленным узаемадзеянні і прывіваліся асобе ва ўмовах мікрасоцыуму. Аб'ектыўна існуе шэраг этнапедагагічных каштоўнасцяў, актуальных для любога народа, этнасу або этнічнай групы. У прыватнасці, да іх ліку адносяцца «працавітасць, любоў да Радзімы, дабрыва і спагада, чэснасць і праўдзівасць, гасціннасць, павага да роднай мовы, гонар за сваю сям'ю, павага да продкаў і шанаванне свайго роду, значнасць меркавання прадстаўнікоў сацыяльнага асяроддзя асобы» [1, с. 108]. Характар адносін спецыялістаў сацыяльнай сферы да згаданых этнапедагагічных каштоўнасцяў і ступень абапірання на іх у прафесійнай дзейнасці, на наш погляд, будуць істотна абумоўліваць паспяховасць сацыяльнага ўзаемадзеяння з кліентамі.

Сучасная сацыяльная прастора Рэспублікі Беларусь і яе рэгіёнаў уяўляюць сабой адмысловы полікультурны соцыум, у склад якога ўваходзяць прадстаўнікі розных этнічных груп і народаў, этналінгвістычных, этнасацыяльных і канфесійных супольнасцяў, гарадской і сельскай субкультур, розных сацыяльна-эканамічных слаёў насельніцтва.

Паняцце *соцыум*, паводле «Сацыялагічнага энцыклапедычнага слоўніка», – гэта «ўстойлівая сацыяльная супольнасць, што характарызуецца адзінствам умоў жыццядзейнасці людзей у пэўных істотных адносінах і ў адпаведнасці з гэтым адзінствам культуры» [2, с. 336]. Магчымым з'яўляецца прадстаўленне соцыуму як сацыяльна-тэрытарыяльнай супольнасці, што характарызуецца сукупнасцю сацыяльных, эканамічных, палітычных сувязяў, узаемаадносін паміж людзьмі, а таксама выступае ў якасці самастойнай арганізацыі

жыццядзейнасці.

Паняцце *полікультурны соцыум* разглядаецца намі ў якасці пэўнай геаграфічна вызначанай сацыяльнай прасторы, у якой супольна пражываюць і ажыццяўляюць камунікацыю прадстаўнікі рознай этналінгвістычнай, рэлігійнай і сацыяльна-эканамічнай прыналежнасці. Мы звяртаем увагу на той факт, што ва ўмовах полікультурнага соцыуму зносіны паміж людзьмі як носьбітамі этнакультурных звычаяў і традыцый адбываюцца, перш за ўсё, на аснове дыялогу культур – сукупнасці непасрэдных адносін, сувязяў, што складваюцца паміж прадстаўнікамі розных культур на асобасным і этнічным узроўнях. Асобасны ўзровень дыялогу культур звязаны з фарміраваннем або трансфармацыяй асобы пад уздзеяннем «знешніх» у адносінах да яго звыклага культурнага асяроддзя, культурных традыцый. Этнічны ўзровень дыялогу культур характарызуецца зносінамі паміж рознымі лакальнымі сацыяльнымі супольнасцямі пэўнага полікультурнага соцыуму.

Культурная разнастайнасць сучаснай нацыі павялічваецца, і народы, этнічныя групы, што ў яе ўваходзяць, імкнуцца знайсці і выкарыстоўваць прававыя, палітычныя, этнапедагагічныя сродкі для захавання і развіцця ўласнай цэласнасці і культурнай унікальнасці, бо кожны народ, кожная з этнічных груп вызначаецца пэўнымі спецыфічнымі характарыстыкамі, асаблівай самасвядомасцю. Таму для паспяховага функцыянавання ва ўмовах полікультурнага асяроддзя неабходнай умовай з'яўляецца спазнанне яго этнакультурнага складу і спецыфікі для эфектыўных зносін у межах дыялогу культур, а ў нашым выпадку – і эфектыўнай прафесійнай дзейнасці спецыялістаў сацыяльнай сферы.

Ментальнасць беларусаў прадугледжвае талерантныя адносіны да іншых народаў і культур, дэманструе павагу да нацыянальных, рэлігійных, культурных асаблівасцей прадстаўнікоў розных дыяспар. Усё гэта абумоўлівае пераўтварэнне сацыяльнага асяроддзя, характэрнай асаблівасцю якога з'яўляецца поліэтнічнасць. Так, прафесійная кампетэнтнасць спецыяліста сацыяльнай сферы павінна арганічна спалучацца з этнакультурнай кампетэнтнасцю як уласцівацю асобы, што выяўляецца ў наяўнасці сукупнасці аб'ектыўных уяўленняў і ведаў аб пэўнай культуры і рэалізуецца праз кампетэнцыі (прафесійныя і сацыяльна-асобасныя), а таксама мадэлі паводзінаў, адпаведныя міжэтнічнаму ўзаемаразуменню і ўзаемадзеянню.

На аснове аперацыяналізацыі ключавага паняцця нашага даследавання, а таксама аўтарскай этнапедагагічнай мадэлі прафесійнай падрыхтоўкі будучых спецыялістаў сацыяльнай сферы для работы ў полікультурным соцыуме мы распрацавалі апытальнік па вывучэнні праблем міжкультурнай і міжнацыянальнай камунікацыі. Даследаванне адбылося на факультэце

сацыяльнай педагогікі і псіхалогіі Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.М. Машэрава. Выбарку даследавання склаў 61 студэнт з другога па чацвёрты курсы дзённай формы атрымання адукацыі спецыяльнасцяў «Сацыяльная работа (сацыяльна-псіхалагічная дзейнасць)» і «Сацыяльная педагогіка».

У межах апытальніка студэнты не толькі вызначалі сэнс паняцця *міжкультурная камунікацыя* і выказвалі свае адносіны да прадстаўнікоў іншых культур і нацыянальнасцей, але і вызначалі ўзровень цяжкасцей прафесійнага ўзаемадзеяння з кліентамі-прадстаўнікамі іншых культур і нацыянальнасцяў, а таксама ацэньвалі ўзровень сфарміраванасці ўласных кампетэнцый і асобных якасцяў, неабходных для арганізацыі міжкультурнай або міжэтнічнай камунікацыі, па дзесяцібальнай шкале.

Міжкультурная камунікацыя (пытанне напярэдняга характару) падаецца 74% рэспандэнтаў як стасункі з прадстаўнікамі іншай культуры, 21% студэнтаў зазначаюць, што гэта сяброўскія адносіны да прадстаўнікоў іншай культуры, астатнія 6% – разумеюць як лягальнае стаўленне да інашаземных грамадзян.

Прадстаўніка іншай культуры і нацыянальнасці рэспандэнты ўяўляюць наступным чынам (адкрытае пытанне): 21% – такім, як і сам, паясняючы, што «рознiца неістотная», «мае такія правы» і г.д.; 20% – іншым, а менавіта «як чалавека з іншай мовай, са сваім менталітэтам, нацыянальнымі традыцыямі і звычаямі, з іншым поглядам на жыццё, іншымі звычкамі (у маштабе нацыі)»; па 8% – цікавым, звычайным, камунікабельным, талерантным; 7% – таварыскім; па 5% – добразычлівым, культурным; 7% – складана ўявіць, паколькі «многа стэрэатыпаў», «кожную нацыю ўяўляю парознаму».

Прызналі актуальным для Рэспублікі Беларусь пытанне міжкультурнай і міжнацыянальнай камунікацыі 75% рэспандэнтаў (з ліку астатніх 25% апытаных 2% лічаць пытанне неактуальным для Беларусі, астатнія 23% – не задумваліся пра гэта), аднак пераважная большасць рэспандэнтаў сваё стаўленне да прадстаўнікоў іншай культуры або нацыянальнасці (да студэнтаў, якія навучаюцца побач у ВУ, або да кліентаў-замежнікаў) выказвае як нейтральнае. Да студэнтаў-прадстаўнікоў нацыянальных меньшасцей на сваім факультэце / у сваім універсітэце 62% рэспандэнтаў адносяцца нейтральна, 25% – станоўча, 7% – адмоўна, 3% – выказалі свае меркаванні. Да вымушаных мігрантаў, перасяленцаў, бежанцаў з іншых краін – кліентаў сацыяльных службаў і суб'ектаў адукацыйнай сістэмы Рэспублікі Беларусь 82% апытаных адносяцца нейтральна, 13% – станоўча, 2% – адмоўна, 3% – выказалі свае меркаванні.

Адносна рэйтыngu цяжкасцяў, якія могуць суправаджаць работу спецыяліста сацыяльнай сферы з кліентамі-прадстаўнікамі іншых культур і

нацыянальнасцяў, рэспандэнтны вызначылі моўны бар’ер (узровень складанасці – сем балаў па дзесяцібальнай шкале), затым выбралі тры складанасці – адрозненні ў менталітэце, іншая сацыяльная культура, прыналежнасць да іншай рэлігіі (узровень складанасці кожнай – па шэсць балаў), астатнія шэсць складанасцяў былі ацэнены па ўзроўню складанасці ў пяць балаў. Прычым выпускнікі самай значнай цяжкасцю лічаць моўны бар’ер і адрозненні ў менталітэце (па сем балаў), а другакурснікі – прыналежнасць да іншай рэлігіі (восем балаў).

Сярод кампетэнцый, неабходных спецыялісту сацыяльнай сферы ў рабоце з кліентамі-прадстаўнікамі іншых культур і нацыянальнасцяў, рэспандэнтны вызначылі наступныя (адкрытае пытанне – можна было ўказаць некалькі кампетэнцый): камунікабельнасць (33% рэспандэнтаў); веданне замежнай мовы (25%); талерантнасць (23%); цяропліваць (18%); таварыскасць (16%); лаяльнасць (12%); добразычліваць і веданне менталітэту ды культурных асаблівасцяў (па 8%); прафесіяналізм (7%).

Пры ацэнцы па дзесяцібальнай шкале ў сябе як будучага спецыяліста сацыяльнай сферы кампетэнцый і асобасных якасцяў, неабходных для арганізацыі міжкультурнай або міжэтнічнай камунікацыі, рэспандэнтны прызналі станоўчымі (з ацэнкай восем балаў) наступныя: здольнасць да сацыяльнага ўзаемадзеяння, здольнасць да міжасабовых камунікацый, уяўленне пра этнакультурныя каштоўнасці свайго народа, умённе выкарыстоўваць розныя камунікацыйныя сродкі ў працэсе зносін, умённе падтрымліваць размову, умённе выклікаць і ўтрымліваць давер суразмоўцы ў працэсе зносін, эмпатыйнае слуханне, веданне звычайў і традыцый свайго народа. Астатнія кампетэнцыі і асобасныя якасці ацэнены дастаткова добра (ацэнкі складаюць шэсць або сем балаў).

Сярод апытаных студэнтаў маюць вопыт міжкультурнай камунікацыі 74%, прычым дадзены вопыт ацэньваюць як станоўчы 72% з іх, як нейтральны – 26%, як адмоўны – 2%.

Такім чынам, чвэрць студэнтаў ад усіх удзельнікаў даследавання не мае практычнага вопыту міжкультурнай і міжэтнічнай камунікацыі (студэнцкія групы прыкладна на 89% складаюць беларусы, астатнія 11% – рускія), мабыць таму яны або не могуць дакладна ўявіць сабе прадстаўніка іншай культуры / нацыянальнасці, або даюць даволі стэрэатыпныя адказы. Нейтральныя адносіны да вымушаных мігрантаў, перасяленцаў, бежанцаў з іншых краін – кліентаў сацыяльных службаў і суб’ектаў адукацыйнай сістэмы Рэспублікі Беларусь, прадэманстраваныя ў апытальніку большасцю рэспандэнтаў (82%), звязаны, на наш погляд, з адсутнасцю такога вопыту ў студэнтаў падчас вучэбных або вытворчых практык ва ўстановах сацыяльнай і адукацыйнай сфер. Ацэнка ўласных кампетэнцый і асобасных якасцяў, неабходных для арганізацыі міжкультурнай або міжэтнічнай

камунікацыі, падаецца нам некалькі завьшанай, паколькі чвэрць студэнтаў, якія не маюць вопыту міжкультурнай або міжэтнічнай камунікацыі, ацэньваюць іх, згодна са сваёй паспяховасцю навучання. Некаторым студэнтам, якія мелі дадзены вопыт у выхаваўчай дзейнасці (агульныя канцэрты, КВЗ і іншыя сумесныя мерапрыемствы) і бытавой сферы (пражыванне ў інтэрнаце са студэнтамі- прадстаўнікамі іншых нацыянальнасцяў і культур), даволі складана перанесці дадзены вопыт на прафесійную сферу і ацаніць у сувязі з гэтай акалічнасцю свае кампетэнцыі і асобныя якасці. Частка студэнтаў, наогул, не можа назваць кампетэнцыі, якія неабходны спецыялісту сацыяльнай сферы ў рабоце з кліентамі- прадстаўнікамі іншых культур і нацыянальнасцяў, таму і падмяняе іх «талерантнасцю», «таварыскасцю», «прафесіяналізмам». Толькі трэць рэспандэнтаў указалі «камунікабельнасць» як адну са значных кампетэнцый для паспяховай міжкультурнай і міжэтнічнай камунікацыі.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Міхайлава А.Л.* Этнапедагагічная падрыхтоўка спецыялістаў сацыяльнай сферы ва ўмовах полікультурнага соцыуму: тэарэтыка-метадалагічны аспект : манаграф. Віцебск: ВДУ імя П.М. Машэрава, 2018. 154 с.

2. Социологический энциклопедический словарь на русском, английском, немецком, французском и чешском языках / ред.-координатор Г.В. Осипов. М. : Издат. группа ИНФРА - М–Норма, 1998. 488 с.

Е.В. Трухан (Минск, Беларусь)

РАЗВИТИЕ ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ ЛИЧНОСТИ С УЧЕТОМ ФУНКЦИЙ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье рассматриваются возможности перспективного планирования развития системы иноязычного образования с учетом культурно-созидающей и аксиологических функций, что способствует как национальному самоопределению учащегося как представителя своего этноса, так и члена многоэтнической нации и общемирового сообщества.

Ключевые слова: *иноязычное образование, функции, поликультурная личность, перспективное планирование, совершенствование системы*

Система иноязычного образования представляет собой сложную, многоаспектную структуру, социокультурный феномен, цели и задачи которого определяются обществом на каждом этапе исторического развития.

Сегодня социокультурная, экономическая и политическая ситуации